
Г л а с н и к
Етнографског института
Српске академије наука и уметности

LVI (1)

Београд 2008

Г

Е

И

UDC 39(05)

ISSN 0350-0861

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY

BULLETIN
OF THE INSTITUTE OF ETHNOGRAPHY
LVI
No. 1

Editor in chief:

Dragana Radojičić

Editorial board:

Gojko Subotić, Radost Ivanova, Marina Martinova, Natalija Puškareva,
Elena Uzeneva, Milica Bakić-Hayden, Eleftherios Alexakis, Peter Slavkovsky,
Sofija Miloradović, Bojan Žikić, Jelena Čvorović,
Mladena Prelić, Ljiljana Gavrilović

Secretary:

Marija Đokić

Accepted for publication by the reference of academician Dimitrije Stefanović and associate member of the SASA Vojislav Stanovčić, at meeting of the Department of Social Sciences SASA, on November 2008.

BELGRADE 2008

УДК 39(05)

ISSN 0350-0861

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ГЛАСНИК
ЕТНОГРАФСКОГ ИНСТИТУТА
LVI
свеска 1

Главни и одговорни уредник:

Драгана Радојичић

Уређивачки одбор:

Гојко Суботић, Радост Иванова, Марина Мартинова, Наталија Пушкарева,
Елена Узенева, Милица Бакић-Хејден, Елефтериос Алексакис,
Петер Славковски, Софија Милорадовић, Бојан Жикић,
Јелена Чворовић, Младена Прелић, Љиљана Гавриловић

Секретар уредништва:

Марија Ђокић

Примљено на седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној новембра 2008. године, на основу реферата академика Димитрија
Стефановића и дописног члана САНУ Војислава Становчића

БЕОГРАД 2008

Издавач:
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ САНУ
Кнез Михаилова 36/IV, Београд, тел. 011-2636-804
eisanu@sanu.ac.rs
www. etno-institut.rs

Рецензенти:
академик Димитрије Стефановић
дописни члан САНУ Војислав Становчић

Лектор:
Софија Милорадовић

Превод на енглески:
Јелена Чворовић

Коректор:
Марија Ђокић
Биљана Миленковић-Вуковић

Штампа:
Академска издања
Београд

Тираж:
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије

Део радова у овом Гласнику резултат је рада на пројектима:
Србија између традиционализма и модернизације – етнолошка и антрополошка
проучавања културних процеса (бр. 147020), *Антрополошко испитивање комуникације у*
савременој Србији (бр. 147021) и *Етницитет: Савремени процеси у Србији, суседним*
земљама и дијаспори (бр. 147023), које је у целини финансирало МНТР РС.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

39(05)

Гласник Етнографског института = Bulletin of the Institute of Ethnography /
главни и одговорни уредник Драгана Радојичић. – Књ. 1, бр 1/2 (1952) –
Београд : Етнографски институт САНУ (Кнез Михаилова 36/IV), 1952 –
(Београд : Академска издања). – 24 cm

Годишње

ISSN 0350-0861 = Гласник Етнографског института

COBISS. SR-ID 15882242

Садржај Summary

<i>Љиљана Гавриловић, Тужни тропи: могућности другачијих антропологија.....</i>	7
<i>Ljiljana Gavrilović, Tristes Tropiques: A Possibility of Different Anthropologies.....</i>	17
<i>Марина М. Керимова, Етнограф Вера Николаевна Харузина.....</i>	19
<i>Марина М. Керимова, Етнограф Вера Николаевна Харузина.....</i>	35
<i>Бојан Јовановић, Чајкановићев пут од античке и народне књижевности до српске религије и митологије.....</i>	37
<i>Bojan Jovanović, Čajkanović's Road from Ancient Greek and Folk Literature to Serbian Religion and Mythology.....</i>	51
<i>Ивица Тодоровић, Резултати савремених истраживања народне религије Срба – општи пресек.....</i>	53
<i>Ivica Todorović, Results of Contemporary Research of Serbian Folk Religion – a General Overview.....</i>	70
<i>Љупчо С. Ристески, За истражувањето на народната култура.....</i>	71
<i>Ljupčo S. Risteski, Investigating the Folk Cultures.....</i>	86
<i>Станка Јанева, Културно наследство и туризъм. За конструирањето на етнографските комплекси.....</i>	87
<i>Станка Јанева, Културно наслеђе и туризам.О конструисању етнографских комплекса.....</i>	100
<i>Деана Јовановић, Идентитет на продају – креирање националног идентитета за потребе туризма.....</i>	101
<i>Deana Jovanović, Identity For Sale – Construction of a National Identity for the Needs of Tourism.....</i>	114
<i>Десанка Николић, Етнокултурне стереотипије у функцији локалних идентитета.....</i>	115
<i>Desanka Nikolić, Ethno-Cultural Stereotypes in the Function of Local Identities.....</i>	126
<i>Марта Стојућ, Ко су избрисани? Технике искључивања у Републици Словенији.....</i>	127
<i>Marta Stojić, Who are the Erased? A Politics of Exclusion in Slovenia.....</i>	144
<i>Јелена Џворовић, Женска аутономија и домашно насилство у Сандзак региону: Влијаније религије и региону.....</i>	145

<i>Јелена Чворовић</i> , Аутономија жена и насиље у породици у регији Санцака: утицај религије и регије.....	165
<i>Јадранка Ђорђевић Црнобрња</i> , Наследноправни положај усвојеника и усвојиоца – на примеру из Врања.....	167
<i>Jadranka Đorđević Crnobrnja</i> , Inheritance and Legal Status of an Adoptee and Adopter in the Example of Vranje	179
<i>Peter Slavkovský</i> , Životné stratégie generácií obyvateľov slovenského vidieka v 20. storočí.....	181
<i>Петер Славковски</i> , Животне стратегије генерација становништва словачких села у 20. веку.....	185
<i>Марија Црнић Пејовић</i> , Херцеговачке избјеглице у Боки Которској и Конавлима (1875-1878) у свјетлу нових података	191
<i>Marija Crnić Pejović</i> , Refugees from Herzegovina (1875-1878) in the Boka Kotorska Bay and Konavli in the Light of New Data.....	209
<i>Драгана Радојичић</i> , Занимања становништва рисанског краја на основу Катастра из 1704. године.....	211
<i>Dragana Radojičić</i> , Professions of Risan Population according to 1704 Land-Registry.....	225
<i>Ласта Ђановић</i> , Бежи бољко где певац не пева. Не-живот и ништавило у нашим народним басмама.....	227
<i>Lasta Đapović</i> , Run Away Illness Where a Rooster Does Not Sing No-Life and Nothingness in our Folk Fables.....	244
<i>Иван Ковачевић</i> , Наука о народу и антропологија Човека.....	245
<i>Ivan Kovačević</i> , Science of People and Anthropology of Man.....	252

Грађа

<i>Биљана Миленковић-Вуковић</i> , <i>Ласта Ђановић</i> , Етнографска грађа у делу Јована Мишковића, 2. део.....	253
--	-----

Прикази

<i>Илдико Ердеи</i> , Дуго путовање у Јевропу. Мирјана Прошић-Дворнић, Одевање у Београду крајем XIX и почетком XX века.....	287
<i>Младена Прелић</i> , Гордана Горуновић, <i>Српска етнологија и марксизам: научно дело Шпуре Кулишића</i>	291
<i>Миљина Ивановић-Баришић</i> , Годишњак Матице дрежничке: часопис за науку, културу, књижевност и уметност.....	292
<i>Хелена Међеши</i> , Русини очима етнолога. Душан Дрљача, <i>Руснаци у етнографских записох/Русини у етнографским записима</i>	294

Јадранка Ђорђевић Црнобрња

Етнографски институт САНУ, Београд

eisanu@sanu.ac.rs

Наследноправни положај усвојеника и усвојиоца

- на примеру из Врања - *

Наследноправни однос између усвојеника и усвојиоца неретко бива идентичан односу који постоји између родитеља и њихове биолошке деце. У том погледу се као посебно занимљиво поставља питање наследних права усвојеника наспрам његових биолошких родитеља и крвних сродника, са једне стране и родитеља по усвојењу и осталих грађанских сродника, са друге стране. Адопција је са етнолошког становишта интересантна између осталог и због тога што се тиче односа између крвног и грађанског сродства. Поменути однос долази до изражаја у пуној мери управо код наслеђивања.

У раду се анализира наследноправни положај усвојеника и усвојиоца у врањском крају, у другој половини двадесетог века.

Кључне речи:

потпуна адопција, непотпуна адопција, грађанско сродство, крвно сродство

*Filios familias non solum natura, verum et adoptiones faciunt.*¹

Постојање крвног сродства између усвојеника и усвојиоца представља факат са којим сам се суочавала на терену.² Закон о породици који је у

* Рад је резултат истраживања на пројекту: *Између традиционализма и модернизације – етнолошко/антрополошке студије културних порцеса у Србији* (бр. 147020), који у целини финансира Министарство за науку и технолошки развој РС.

¹ „Деца у породицу долазе не само природним путем (рађањем) него и усвојењем“ (Годоровић Владимир, Кулић Роса, *Наследно право и ванпарнични поступак у пракси*, Закон о наслеђивању са објашњењима, Закон о ванпарничном поступку са објашњењима, друго измењено и допуњено издање, „Службени Гласник“ са п. о. Београд 1997, 73).

² Грађа на којој се рад базира прикупљена је путем теренског истраживања у Врању и околним селима. Теренски рад обављан је у више наврата од 2003. до 2006. године. Истраживање у хронолошком смислу обухвата период друге половине двадесетог века.

примени у Србији подржава могућност усвајања крвних сродника.³ Међутим, важно је истаћи да се наследни односи који произилазе из чина усвојења регулишу у пракси у складу са обичајноправним начелима, а не у складу са нормативистиком. А између обичајноправне и законодавне праксе постоје извесне неподударности. У тексту полемишем о онима које се тичу регулисања наследних односа између усвојеника и усвојитеља.

* * *

Потребно је свакако нагласити да наследноправна дејства усвојења у свакој држави, па тако и у Србији, зависе – с једне стране – од врсте усвојења која постоје у тој држави, а са друге – од општег става према значају усвојења у друштвеном и правном систему сваке државе. У Србији је, у складу са одредбама савезног Закона о усвојењу из 1946. године, постојала само могућност непотпуног усвојења. Одликовало га је то да „није ни у колико дирало у односе и правне могућности које су постојале између усвојеника и његових крвних сродника“.⁴ То је конкретно значило да се адопцијом у том периоду „не уништавају већ постојећи односи крвног сродства у којима су се дотле налазили усвојеник и усвојилац нити се тиме утиче на могућност заснивања, на страни ових лица, новог односа крвног сродства у будућности.“⁵ С обзиром на то, „усвојено лице се може појављивати било као оставилац било као наследник како у оквиру заједнице својих крвних тако и у оквиру заједнице својих грађанских сродника.“⁶ Тако је појединац који је адоптиран имао законско право да наследи своје биолошке родитеље, али и оне стечене адопцијом. Њега су такође могли да наследе његови сродници по крви, али и они проистекли из адопције.⁷ Правници су у вези са тим постављали питање наследноправног положаја и права појединаца који припадају једној или другој групи сродника, уколико заједно конкуришу за наследство особе која је усвојена. Наиме, у том случају су у сукобу интереси две групе сродника – крвних и грађанских. Управо у том погледу и постоје разлике између законских прописа о адопцији и наслеђивању који су

³ Усвајање крвног сродника регулисано је чланом 92 Породичног закона. Из текста ове нормe видимо следеће: „Не може се усвојити крвни сродник у правој линији, а од сродника у побочној линији рођени брат или сестра, односно брат или сестра по оцу или мајци.“ (*Породични закон*, „Sl. Glasnik RS“, br. 18/2005, 22, <http://www.lawyer.co.yu/baza/gradjansko%20pravo.htm>). При том је потребно нагласити да су и остали наши закони о браку и породици који су претходили претходно наведеном, пружали могућност усвајања сродника, односно – нису стављали под обавезно усвајање несродника.

⁴ Благојевић Борислав, *Наследно право у Југославији*, Права република и покрајина, „Савремена администрација“, Београд 1988, 138.

⁵ *Ibid*, 135.

⁶ *Ibid*, 135.

⁷ У случају адопције говоримо о грађанском сродству, односно – о сродству по усвојењу. Оно настаје између усвојеника и усвојеоца, а самим тим и између усвојеника и осталих усвојочевих крвних сродника.

примењивани у Србији током педесетих и шездесетих година и оних који су узаконени након седамдесетих година двадесетог века.

Са уставним амандманима из јуна 1971. године, питања породичног и статусног права физичких лица прешла су у искључиву нормативну надлежност република и покрајина. Међутим, када је адопција у питању, поменути период буди интересовање из другог разлога. Наиме, правници и остали припадници законодавног кора почели су тада јавно да заступају мишљење да би у држави (СФРЈ) требало допустити, поред непотпуног, и потпуно усвојење.⁸ Напоменула сам да је посебно дискутабилно било питање наследних права и положаја крвних сродника усвојеоца наспрам усвојеног, и обратно. У том смислу се претпоставило да ће ствари бити јасније и једноставније за решавање уколико се узакони потпуна адопција. Тако је у Србији, уз непотпуну, нормирана и потпуна адопција.⁹ Наследна права и положај усвојеника и усвојеоца од тог момента надаље зависе од врсте усвојења и регулишу се на основу закона о наслеђивању.¹⁰

Наследноправни положај усвојеника из непотпуног усвојења регулисан је чланом 35 ЗН/95.^{**} Усвојеник из непотпуног усвојења и његови потомци наслеђују само усвојеоца, али не и његове крвне сроднике.¹¹ Важи и обратно – усвојилац из непотпуног усвојења и његови крвни сродници не наслеђују усвојеника.¹² За разлику од тога – усвојилац из потпуног усвојења и његови крвни сродници наслеђују усвојеника и његове потомке, исто као што родитељи наслеђују децу и њихове потомке.¹³ Наследноправни положај усвојеника идентичан је у том случају положају и правима усвојоочевих крвних сродника. То конкретно значи да у случају потпуног усвојења постоје између усвојеоца и усвојеника наследноправни односи који су идентични

⁸ Видети: Благојевић Б., 1988, 138.

⁹ При том је потребно истаћи да су услови и поступак заснивања усвојења, као и права и дужности усвојеоца и усвојеника нормирани у складу са прописима Закона о браку и породичним односима – члан 39, члан 151-199 (видети: http://www.roditelj.org/download/porodichni_zakon_ser.pdf). Поменути закон је 2005. године замењен сада важећим Законом о породичним односима (видети: *Porodichni zakon*, „Sl. Glasnik RS“, бр. 18/2005. од члана 88 до 109 (http://www.lawyer.co.yu/baza_gradjansko%20pravo.htm)). Међутим, услови и поступци адопције нису том приликом измењени.

¹⁰ Сви закони о наслеђивању који су били примењивани у Србији од 1974. године надаље нису претрпели суштинске измене по питању прописа у вези са регулисањем наследних односа између грађанских сродника. У раду се ипак позивам на онај закон о наслеђивању који је у примени данас, а на снази је од 1995. године.

^{**} ЗН је скраћеница коју правници и законодавство употребљавају за означавање закона о наслеђивању. У истом значењу је користим у оквиру овога рада.

¹¹ Према члану 35 ЗН/95, у: Тодоровић Владимир, Кулић Роса, *Наследно право и ванпарнични поступак у пракси*, Закон о наслеђивању са објашњењима, Закон о ванпарничном поступку са објашњењима, друго измењено и допуњено издање, „Службени Гласник“ са п. о. Београд 1997, 74.

¹² Према члану 38 ЗН/95, у: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 75.

¹³ Према члану 37 ЗН/95, у: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 75.

односу између родитеља и њихове биолошке деце. А уједно се гасе права и обавезе усвојеника према његовим биолошким родитељима и другим консангвним сродницима, као и права и обавезе његових родитеља и консангвиних сродника према њему.¹⁴ То значи да усвојеник из потпуног усвојења не наслеђује своје крвне сроднике, нити пак они наслеђују њега. Исто правило важи и за потомке усвојеника.¹⁵ Изнимку у том погледу представља ситуација у којој до усвојења долази између крвних сродника.

Из наведеног произилази да су разлике између потпуне и непотпуне адопције суштинске природе, и самим тим не производе исте наследноправне консеквенце. Код потпуног усвојења, усвојеник постаје члан породице усвојитеља, прекидајући сваку правну везу и сваки правни однос са својом породицом по рођењу, односно – са сродницима по крви. А код непотпуног усвојења не долази до прекида постојећих правних односа између усвојеника и његових консангвних сродника. Тако се стиче утисак да је наследноправни положај усвојеника из непотпуног усвојења повољнији у односу на наследна права усвојеника из потпуног усвојења. Поједини правници су због тога постављали питање зашто је уопште уведено потпуно усвојење.¹⁶ Међутим, наследноправни положај и права усвојеника и усвојиоца у случају једног и другог усвојења зависе и од тога да ли приликом њиховог одређења полазимо од правног или обичајноправног становишта. Није искључено да су правници који су заговарали непотпуно усвојење узимали у обзир тада присутну обичајноправну праксу, а не легислативу. Са обичајноправне тачке гледишта, непотпуна адопција јесте била логичнија.¹⁷ Али, уз све то не треба испустити из вида да у стварности наилазимо на различите ситуације и побуде из којих појединци или брачни парови желе да усвоје дете.¹⁸ С обзиром на то, можемо да претпоставимо да је основна интенција законодавца приликом увођења потпуног усвојења била та да се елиминишу сви они чиниоци који би детету које се усваја могли да угрозе материјалну, социјалну и емоционалну сигурност. При том се вероватно настојала пружити могућност избора оним појединцима и брачним паровима који су се одлучили да усвоје дете, односно децу.

¹⁴ Видети чл. 34 ЗН/95, у: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 74.

¹⁵ Члан 34 ЗН/95, у: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 74.

¹⁶ Према мишљењу оних правника који су заговарали социјалистичко друштвено устројство – потпуно усвојење није примерено, јер није у сагласности са прокламованим правима појединаца у том друштву (видети: Благојевић Б., 1988, 139).

¹⁷ У другом делу рада износим чињенице на основу којих изводим овакав закључак.

¹⁸ Говорити о адопцији *детета*, односно *деце*, сматрам оправданим због тога што Закон о браку и породичним односима (сада је то Закон о породичним односима) говори о усвајању деце и предвиђа могућност усвојења детета које није млађе од три месеца и старије од 18 година. Изнимку представља ситуација када је дете млађе од 18 година стекло пуну пословну способност. Усвојење у том случају није дозвољено (*Porodični zakon*, „Sl. Glasnik RS“, бр. 18/2005. члан 90; <http://www.lawyer.co.yu/baza/gradjansko%20pravo.htm>). А ЗН – због природе правних прописа које садржи и односа које регулише – користи изразе *усвојеник* и *усвојилац*, односно изведенице из та два основна појма.

Важним сматрам такође и то да ЗН ставља у исти наследни ред крвне и грађанске сроднике. Тако се, у зависности од врсте адопције, у првом наследном реду могу затећи потомци „по крви“ и они који су усвојени (усвојеник и његово потомство). Они, осим тога, имају право на подједнак део наследства. Наиме, висина наследног дела зависи од наследног реда којем појединац припада. Наследни ред се одређује с обзиром на врсту и близину сродства између оставиоца и његових наследника. Наведено је у корелацији са чињеницом да оставиоца код законског наслеђивања могу да наследе само његови законски наследници. А законским наследницима сматрају се крвни и грађански сродници.¹⁹

Са одређивањем наследноправног положаја и права усвојеника наспрам његових крвних сродника, са једне стране, и грађанских сродника, са друге стране, поставља се питање одлика и предности једног у односу на друго сродство. Крвно сродство је све до узаконења грађанског представљало једини основ за интестатско наслеђивање.²⁰ Оно би, с обзиром на то да се заснива на крвној вези, требало да има предност у односу на грађанско сродство, које по својој природи представља „вештачку творевину“.²¹ А то је очигледно била отежавајућа околност приликом дефинисања односа између крвног и грађанског сродства, премда не треба испустити из вида да крвна веза сама по себи, да није друштвено призната као таква, не би имала никаквог значаја. Самим тим, и њу можемо посматрати као својеврстан друштвени продукт. На основу врсте проблема који се рађају приликом одређивања значаја крвног и грађанског сродства можемо закључити да није спорна природа тих веза, већ природа односа између њих.²²

Законодавци су приликом састављања сада важећег ЗН имали у виду претходно истакнуте дилеме и потешкоће. Али професионално искуство судија и правника који су запослени у Општинском суду у Врању води ка

¹⁹ Видети: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 45.

²⁰ Наш закон о наслеђивању предвиђа два вида наслеђивања – законско, односно – интестатско, и тестаментално, односно – наслеђивање по опоруци (видети: члан 2 ЗН/95; у: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 29-30).

²¹ Недељковић Бранислав, *Првенство мушких сродника над женским у српском наследном праву – агнатски карактер српске породице*, Правна мисао, часопис за право и социологију, Београд септембар – октобар 1940, 433.

²² Поменути проблем био је у жижи интересовања правника и након кодификације Српског Грађанског законика 1844. године. Посебно интересантним сматрам то да су полемике вођене по питању предности грађанског у односу на крвно сродство у задрузи (видети: Перић Живојин, *Задружно наследно право по Грађанском закону Краљевине Србије*, Београд 1913, 127-138). Наиме, не видим разлог из ког би долазило до усвајања уколико појединац који нема порода живи у задрузи. Рекла бих да се у овом случају може говорити о утицају страних норматива на наше законописце и коменатаристе, као и о недовољном познавању ситуације на терену. Наиме, ако је веровати Богишићу и његовим сарадницима, усвајало се дете „из рода“, тј. сродник по крви (Bogišić Valtazar, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, Gragja u odgovorima iz različnih krajeva slovenskoga juga*, Zagreb 1874, 206; 301-315).

закључку да ЗН који је сада у примени, упркос изменама и допунама које је законодавац унео није довољно прецизно формулисан. Они у образложењу тог свог става истичу да се поједине нормативне одредбе, које се тичу конкретно наследних права усвојеника и усвојиоца, могу тумачити на различите начине. А то води ка неправилностима у вођењу судског поступка.²³

Судећи према одредбама Закона о породици и ЗН/95, законодавац не искључује могућност адопције и у случају када појединац или брачни пар имају „рођено“ дете или децу. Уз то је нормирана и одредба да се – у случају када усвојилац има рођене деце – наследна права усвојеника према усвојиоцу могу ограничити или сасвим искључити. Законодавац је ЗН из 1995. године прописао, такође, правило да се у случају када се као усвојилац јавља брачни пар, наследна права усвојеника према сваком од брачних партнера могу одредити појединачно и различито.²⁴ Закон о усвојењу предвиђа и могућност престанка усвојења.²⁵ С обзиром на то можемо да закључимо да наследноправни положај и права усвојеника зависе од више фактора, а не само од врсте адопције. Али, код усвајања сродника, као што је то случај у истраживаној средини, потешкоће могу да наступе након смрти усвојиоца или усвојеника, односно – приликом наслеђивања. А разлога за то има више.

Пракса коју бележим у социјалној средини у којој је вршено истраживање показује да је до адопције у другој половини двадесетог века долазило само у оним ситуацијама када брачни пар из одређених здравствених разлога није био у могућности да биолошким путем обезбеди потомство, односно наследника. У том случају усвајало се само једно дете, и као што ћемо видети – братанац или братаница, односно сестрић или сестричина, тј. дете од најближих мужевљевих или жениних консангвиних сродника.

Према грађи која је презентована у радовима наших правника и етнолога, али и на основу сопственог теренског истраживања, закључујем да обичајноправна начела не забрањују појединцу који је усвојен да конкурише за наследство својих родитеља и осталих крвних сродника. Међутим, испоставило се да се појединци који су били адоптирани „не мешају“ у наследство „рођеном“ брату или сестри. Испитаници у образложењу поменуте праксе наводе да за то нема потребе, јер усвојеник наслеђује имовину стрица, ујака или тече, односно тетке, тј. имовину оног крвног или афиналног

²³ У прилог наведеном истичу пример интестатског наслеђивања, јер у том случају само усвојеници из потпуног усвојења имају иста наследна права која су дата „рођеној“ деци. А то у закону о усвојењу није прецизно формулисано. Због тога се овај став може тумачити двојако. То указује, пре свега, на дистинкцију између правне теорије и нормативистике, са једне стране, и праксе, са друге стране. А иста је евидентна управо код наслеђивања.

²⁴ Видети: чл. 176. ЗН/95 и 34. ЗН/95, у: Тодоровић В, Кулић Р, 1997, 74.

²⁵ Поменуто начело нормирано је чланом 106. Породичног закона из 2005. године (*Porodični zakon*, „Sl. Glasnik RS“, br. 18/2005, 22, <http://www.lawyer.co.yu/baza/gradjansko%20pravo.htm>).

сродника који га је усвојио. До усвајања, у ствари, долази због тога да би брачни пар који нема биолошко потомство стекао наследника, односно *стараоца*.²⁶

Када је у питању адопција крвног сродника – сродничка веза већ постоји, и то она која у свести појединаца фигурира као најзначајнија.²⁷ Самим тим, чињеница да је сродство између усвојеника и усвојиоца даљег степена у односу на оно које постоји између родитеља и биолошке деце нема за појединце никаквог значаја. Наведено представља једну од разлика које постоје између обичајноправног и нормативистичког поимања адопције. Наиме, по обичајноправном схватању, у случају адопције крвног сродника долази само до преформулације сродничке везе, али не и до формирања нове, па је самим тим итекако важно узети у обзир чињеницу да је усвојеник у крвном сродству са усвојитељем. Самим тим није небитно да ли се усваја сродник или несродник. Међутим, наше право и легислатива не сматрају обичајноправну праксу и начела примарним извором за доношење решења, премда се²⁸ утицај истих често испољава управо у поступку регулисања оставине.

Чињеница је да правници и законодавци препознају сроднички однос између усвојиоца и усвојеника, невезано за то да ли између њих постоји крвна веза или не, као грађанско, а не као крвно сродство. То да су усвојилац и усвојеник понајпре у крвном сродству – за њих није релевантан податак. Сагледано из те перспективе – сроднички однос који проистиче из адопције, била она заснована на крвном сродству или не, нормативистика у сваком случају препознаје као посебну врсту сродства. Али, управо је у том погледу важно имати у виду да између грађанских и крвних сродника не постоје разлике приликом интестатског наслеђивања.

Усвајање о којем говорим излази из оквира оних правила која се тичу усвајања несродника, односно – детета које није ни у крвном, ни у афиналном сродству са усвојитељем. А то су оне ситуације у којима се поступа по правилима која су дијаметрално супротна онима чију примену анализирам у раду. Усвајање у том случају јесте „вештачки створена сродничка веза код

²⁶ Израз старалац користим за особу која се стара, тј. води бригу о усвојиоцима, а не у значењу које поменути термин има у правној литератури и нормативистици.

²⁷ У основи представа о крвном, тј. биолошком сродству, „налазимо идеју о деоби заједничке телесне супстанце, 'исте крви'“ (Ивановић Зорица, *На кога личе деца: сродство код Срба и принципи перцепције сличности међу сродницима*, Обичаји животног циклуса у градској средини, Посебна издања ЕИ САНУ, књ. 48, Београд 2002, 383). А изрека „од крв вода не бива“ која се користи у врањском крају, означава „општу метафору која најјасније изражава идеју о посебној природи и значају крвнородничких веза у односу на остале социјалне односе“ (Ивановић З., 2002, 383).

²⁸ У вези са тим видети: Ђорђевић Јадранка, *Промене у односима сродника услед смрти члана породице*, Обичаји животног циклуса у градској средини, Посебна издања ЕИ САНУ, књ. 48, Београд 2002, 363-374.

које усињено дете добија једнак положају који имају агнатски сродници²⁹. Наиме, усвојеник се, иако није крвни сродник, самим чином усвојења поставља у положај крвног сродника. Међутим, неопходно је и у овом случају раздвојити правно од обичајноправног схватања. Истакла сам да усвајање, невезано за то да ли је усвојеник у крвном сродству са усвојиоцима или није, води ка формирању грађанског сродства. А као што смо видели, та се врста сродничке везе поставља приликом наслеђивања у исту категорију као и крвно сродство. Са правне и законодавне тачке гледишта, нема потребе да се крвном сродству у било ком погледу даје предност приликом наслеђивања у односу на грађанско сродство. Међутим, у оквиру обичајноправног схватања то није тако, јер се као што знамо, крвном сродству у оквиру патрилинеарне сродничке структуре, која је вековима присутна на овим просторима, придаје много већи значај од оног које оно, у ствари, има. У том погледу, адопција представља ситуацију која омогућава изједначавање социјалне сродничке везе (грађанско сродство) са биолошки заснованом сродничком везом (крвно сродство). То је са обичајноправног становишта, које се у великој мери ослања на симболички значај крви, како приликом формирања сродничких веза и односа, тако и приликом наслеђивања, неприхватљиво из више разлога.³⁰ Самим тим, није нелогично да се приликом избора усвојеника даје предност крвним сродницима у односу на несроднике.

У врањском крају бележимо примере адопције, и то крвних сродника, нарочито током шездесетих и седамдесетих година двадесетог века. Разлог није пораст брачних парова који немају децу, већ је адопција крвног сродника у том времену представљала најпримернији начин добијања *стараоца*, а самим тим – и наследника. Брачни парови који нису имали деце – како они са села, тако и они из града – „узимали су дете из рода“, истичу информанти.

Адопција је током осамдесетих и деведесетих година двадесетог века изгубила на значају. Брачни парови који нису имали потомство решавали су проблем стицања наследника помоћу уговора о доживотном издржавању.³¹ Запослени у Општинском суду у Врању доводе пораст популарности поменутог уговора у везу са његовом правном непобитношћу. Наиме, поменути уговор је „тешко оборив“.³² А због такве правне квалификације,

²⁹ Недељковић Б., 1940, 433.

³⁰ Један од њих представља проблем „мешања крви“. А то је нерадо прихватао од стране појединаца који своје схватање сродства и сродничких веза базирају на претходно поменутом обичајноправном схватању. О симболичком значају крви код Срба видети у: Ивановић З., 2002, 375-408.

³¹ Уговор о доживотном издржавању примењује се и у другим ситуацијама које су, са етнолошке тачке гледишта, подједнако интересантне као и адопција. С обзиром на то да нису у директној вези са истом, нема потребе да их овом приликом анализирамо.

³² Ова реченица односи се на следеће: „Нужни наследници не могу побијати уговор о доживотном издржавању због повреде нужног дела јер је у питању теретан уговор на који се редуција у корист нужних наследника (члан 42 ЗН) не односи“ (Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 243). Наведено образложење члана 194 ЗН/95, који садржи основне одредбе у вези са уговором о доживотном издржавању, указује на чињеницу да законски наследници, који

сматрају судије, он добија на значају. Међутим, то би значило да поменути уговор све до деведесетих година двадесетог века није имао такве правне одлике, што свакако није тачно. Самим тим, његову популарност у том периоду, доводимо у везу са утицајем социјалних и економских фактора на регулисање породичних, сродничких и наследних односа. Но, чињеница је да су осамдесетих и деведесетих година двадесетог века, појединци и брачни парови без потомства, одлучивали да проблем реше склапањем поменутог уговора, а не адопцијом. Неписана правила која се примењују приликом избора сродника са којим се сачињава поменути уговор идентична су онима која се поштују приликом усвајања крвног сродника. Предност имају агнатски сродници мушког рода, са којима је остварен присан емотивни однос. Испоставља се да тражење решења код немања потомства зависи у великој мери од обичајноправног схватања крвног сродства, али и од породичне имовине. То наводи на помисао да не би долазило до адопције несродника ни у случају када би законска процедура код усвајања била мање сложена.

Истакла сам у неколико наврата до сада да је однос између усвојеника и усвојиоца – када се посматра у контексту регулисања наследних односа – веома сличан оном који постоји између биолошких родитеља и деце. У том смислу се и код адопције испољава обичајноправно схватање везе између старања о родитељима и стицања права на наследство породичне имовине. Као што знамо, усвојеник ступа на место сина, односно детета које преузима обавезу старања о родитељима, а за узврат добија у наследство њихову имовину.

Познато нам је, такође, да су се у првом реду усвајала деца мушког рода, али је при том важно напоменути и то да су адоптирана деца из оних породица у којима је било више од двојице синова. Усвајање, према томе, можемо сагледати и као начин да се спречи деоба породичне имовине и уситњавање имања. Усвајање једног од синова од стране трећег лица (најчешће је то био стриц) тако доприноси очувању целине породичне имовине – како код породице из које се узима усвојеник, тако и у породици усвојиоца.

се уједно сматрају и нужним (деца, брачни друг, родитељи, браћа и сестре), немају права жалбе на оно решење о наслеђивању које је донето од стране суда у корист лица са којим је оставилац склопио поменути уговор. Право жалбе немају ни по ком основу, па чак ни по основу повреде нужног дела. У томе и јесте главна разлика између овог уговора и уговора о поклону, или завештања, јер у случају ових других, не сме бити повређен нужни део законских наследника (члан 53 ЗН/95). Уколико се деси да јесте, онда интестатски наследници имају право на жалбу и, самим тим, стицање оног дела наследства који суд, према одредбама чланова 40, 48 и 49, одреди као нужни део (видети: Тодоровић В., Кулић Р., 1997, 78-80; 85-88).

Адопцијом „детета из рода“, имовина остаје „у роду“. ³³ На тај начин долази до патрилинеарне трансмисије непокретних породичних добара, чиме се задовољава основни постулат обичајноправне праксе наслеђивања, који је карактеристичан за патрилинеарни систем сродства. С обзиром на то, није неоправдано доводити праксу усвајања крвних сродника у везу са обичајноправним начелима која се тичу наслеђивања непокретне породичне имовине. У прилог наведеној тези иде и податак да појединци који немају „рођене“ деце не желе да уступе своју непокретну имовину несродницима. У овом случају, као илустрацију наводимо пример *Агенције за чување старих и болесних лица*, која у свом досадашњем пословању није имала ниједног клијента, а при том је једина у Врању која пружа ту врсту услуга. ³⁴ Запослени у агенцији наводе да код грађана постоји велико неповерење према тој врсти стицања *стараоца*. Упркос томе, то није примарни разлог због којег не долази до склапања уговора о доживотном издржавању са поменутом агенцијом. Примарним разлогом сматрамо настојање појединаца, како оних који имају децу, тако и оних који су без порода, да своју имовину оставе у наследство најближим крвним сродницима, а ако је икако могуће – онима који су мушког рода и припадају агнатској филијацији.

Испитаници користе за адопцију термине *усињење* и *усиновљење*. Настанак и употребу поменутих термина доводим у везу са праксом усвајања сродника мушког пола, али и са положајем који усвојеник заузима у породици усвојиоца. А то је положај сина. Међутим, у случају када се усваја дете женског рода информанти кажу: „поћерчија је братаницу“. Тако се путем терминологије указује на родну припадност усвојеног детета. Ипак, неvezано за то да ли је усвојено мушко или женско дете – оно заузима место и положај сина у породици, и након смрти родитеља по усвојењу постаје њихов наследник, односно наследница.

Илустрације ради, наводим један од примера који сам евидентирала у архиви Општинског суда у Врању, а тиче се управо наслеђивања усвојеника женског пола: ³⁵

Оставилац је мушкарац (1891-1962) из Врањске Бање. Као наследници се појављују – жена и кћерка која је усвојена. О усвојењу сведочи уговор о *усиновљењу* (тако стоји у извору, прим. Ј. Ђ.) који је приложен уз осталу документацију. Кћерка је приликом расправљања заоставштине свог оца по усиновљењу била удата и живела је у заједничком домаћинству са родитељима

³³ Реч је о кући, стану, обрадивим површинама, укратко – о оним добрима која имају највећу економску вредност и која појединци доживљавају као неотуђиви сегмент породичне и сродничке структуре. У том погледу долази до прожимања утилитарног и симболичког значаја имовине.

³⁴ Реч је о агенцији „Мицотакис“ из Врања, која је – према речима њеног власника (правник по струци) – регистрована 2002. године, по узору на агенције из Београда.

³⁵ Подаци које наводимо налазе се у омоту оставинског списка О-155/62, који је архивиран у Општинском суду у Врању.

по усиновљењу. Заоставштину чине: кућни плац, башта, две куће, кревети, бурад, плакари, шпорет, тепсије.³⁶ Супруга оставиоца ништа не тражи из заоставштине, већ признаје кћер као једину наследницу. У решењу о наслеђивању стоји: „оглашава се за универзалну наследницу кћи“.

Из уговора о усиновљењу може да се примети да је кћер усвојена када је била стара седам година. Испоставља се да је усвојена кћер – оставиочева братаница (усвојилац је био стриц усвојеници). О крвнородничкој вези између усвојоца и усвојеног детета можемо да судимо и на основу њихових презимена: презиме усвојоца исто је као и презиме особе чије је дете усвојено, тј. биолошког оца усвојеног женског детета, што је донекле и логично јер су у питању рођена браћа. Усвојење је извршено у општини и у цркви.

Овај пример адопције не представља посебност, премда у пракси најчешће наилазимо на усвајање мушког детета, и то агнатске филијације. Али упркос томе, није необично да брачни пар усвоји сродника женског пола, и то из матрилинеарне, а не из патрилинеарне групе сродника. Фактографска грађа показује да се то чини у ситуацији када не постоји друга солуција – односно када најближи агнатски сродници немају много мушке деце, или просто не желе да „уступе“ сина брату. Уколико при том и женини консангвини сродници немају мушку децу, остаје да се усвоји женско дете. А на избор усвојеника, према речима испитаника, уз родно одређење увелико утиче и присност, односно емотивна блискост између будућих родитеља по усвојењу и детета и његове породице по рођењу.

Истакла сам да судска архивска документација (оставински списи) и професионална сазнања судија који раде на оставинама упућују на закључак да ће брачни пар без деце, у случају када нема могућности да усвоји сродника радије прибећи уговору о доживотном издржавању, него усвајању несродника. Не сматрам да је појединце „срамота“ да усвоје несродника, као што мисле неки од испитаника, већ разлог адопцији крвног сродника тражим управо у настојању да породична имовина остане у кругу крвних или, евентуално, афиналних сродника. Такав однос карактеристичан је за „традицијско схватање својине над непокретностима“,³⁷ које се везује за „традицијску структуру мишљења и традицијске односе у породици“.³⁸ Традицију, између осталог, карактерише и то да појединац свој лични идентитет формира према постојећем колективном. У нашем случају, тај колектив представља сродничка заједница, која је инкорпорирана у локалну. А то се – као што видимо – у знантној мери испољава и код адопције.

³⁶ Термини за предмете који чине оставину наведени су као такви у поменутом документу.

³⁷ Гавриловић Љиљана, *Обичајноправно регулисање породичних односа*, Гласник Етнографског музеја у Београду, књ. 52-53, Београд 1989, 67.

³⁸ *Ibid.*, 70.

Чињеницу да се чешће адаптирају сродници мушког пола доводим управо у везу са принципима по којима се заснива и функционише сроднички систем код Срба. То су патрилинеарно рачунање сродства и патрилокалност. Исти се код наслеђивања испољавају путем примене патрилинеарне трансмисије наследних добара. Томе у великој мери доприноси чињеница да су обичајноправне норме којима се регулишу наследни односи прожете постојећом сродничком структуром и брачним правилима. Познајући сродничку структуру и брачни систем, можемо да предвидимо редослед трансмисије наследних добара.

Анализа наследноправног положаја усвојеника и усвојиоца омогућава увид у схватање крвног сродства које постоји у свести појединаца. Испоставља се да немање потомства у патрицентричној социјалној средини, каквом се показала ова у којој је вршено истраживање, не представља кризну ситуацију само за појединце и брачне парове, већ и за патрилинеарну групу сродника. А усвајањем сродника мушког пола, који припада агнатској филијацији, не решава се само питање наследника, већ и проблем „социјалне и материјалне репродукције патрилинеарне групе и континуитет агнатског идентитета“.³⁹ Ово, наравно, не значи да усвајањем несродника мушког пола, поготово ако је у питању потпуна адапција, то исто не би било могуће. Али изгледа да одговор треба тражити у чињеници да у случају адапције несродника долази до слабљења „супстанцијалне истоветности“,⁴⁰ а усвајањем сродника долази до „нагомилавања истоветног“.⁴¹ Тако се испоставља да разлог усвајања сродника мушког пола/рода треба тражити у оквиру симболичког значења крви и њеног родног (*gender*) одређења, које она има у патрилинеарној идеологији.⁴²

³⁹ Ивановић З., 2002, 389.

⁴⁰ Erićje Fransoaz, *Dve sestre i njihova mati*, Biblioteka XX vek, Beograd 2003, 8, 237.

⁴¹ Томе се тежи у оним друштвима или ситуацијама „у којима се верује да оно производи добре последице“ (*Ibid*, 237).

⁴² У питању је „стално настојање да се реинпретирају основне чињенице животног искуства и то на такав начин који ће их превазићи и успоставити ауторитет мушкарца у различитим доменима живота и искуства“ (Ивановић З, 2002, 388). Овом приликом желим да напоменем да су ми објашњења и ставови које ауторка износи у поменутом раду помогли у знатној мери приликом извођења закључака. А они алармирају на неопходност свеобухватније анализе адапције, која ипак остаје да се изведе у неком од наредних прилога.

Jadranka Đorđević Crnobrnja

Inheritance and Legal Status of an Adoptee and Adopter in the Example of Vranje

Key words:

total adoption, partial adoption,
civic relatedness, kin
relatedness

Inheritance and legal status of an adoptee and adopter is frequently identical to the relationship that exists between parents and their biological children. In this sense, it is especially interesting to inquire the inheritance rights of adoptee towards his/hers biological parents and kindred, and on the other hand, adopters and civic kin. From an ethnological standpoint, an adoption is interesting, among other things, because it addresses questions between blood/kin and civic relatedness, expressed fully in inheritance rights.

The inheritance law, in practice since 2005, recognizes two types of adoption – total and partial.

From an ethnological/anthropological standpoint, the following facts, found at the course of my fieldwork, are indicative- a married couple adopts a male child, usually from the closest husband's blood relatives (an uncle adopts a niece). Female children are rarely adopted, that is, only in cases when the closest blood relatives (through male and female lines) have no male descendants. An adoptee inherits an entire family holding property of an adopter.

An analysis of the inheritance rights of an adoptee and adopter allows an insight into the understanding of blood relatedness which exists in a consciousness of individuals. It turned out that being childless in a patriarchal social environment, such as Vranje, represents a crisis situation for couples, individuals but also for the whole patrilineal group of relatives. By adoption of a male relative belonging to an agnatic affiliation, the question of inheritance is solved, but also a problem of social and material reproduction of a patrilineal group and continuity of agnatic identity. This, of course, does not mean that an adoption of unrelated male child, especially in a case of total adoption, the same would not be possible. But it appears that the answer is in the fact that in the case of an adoption of unrelated child, there is a weakening of substantial sameness. In the case of an adoption of a related child, the opposite happens: enhancement of sameness, since it is believed that it brings good consequences. It turns out that the reason of an adoption of a male relative is to be found within a symbolic meaning of blood and its gender determination, found in patrilineal system of kinship.